

QASHQAR RUBOBINI PAYDO BO‘LISHINING TARIXIY TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Uralova Farida

San’atshunoslik fakulteti Cholg‘u ijrochiligi va vokal
san’ati yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola qashqar rubobining paydo bo‘lish tarixi, shakllanishi, rivojlanishi va qo‘llanishiga oid ma’lumotlar berilgan. Tarixan o‘z rivojlanish va shakllanish yo‘liga ega bo‘lgan qashqar rubobining turlari haqida so‘z boradi. Shuningdek, qashqar rubobining taraqqiyotiga ham to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘z: rezanator, qashqar rubob, diapazon, rekonstruksiya.

O‘zbek xalqining qadimiy cholg‘ularidan biri bu qashqar rubobi hisoblanadi. Bu musiqiy cholg‘u o‘zbek, tojik, uyg‘ur xalqlari san’atida o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Qashqar rubobi davrlar osha milliy ohanglarimizni tarannum qilib kelmoqda. Buyuk allomalarimizdan Abu Nasr Farobiyning “Katta musiqa kitobi”, Abuldaroj Isfaxoniyning “Katta qo‘shiqlar kitobi” yoki Abu Abbas Saraxsiyning (IX asr) “Kichik musiqa kitobi” va Ibn Sinoning “Musiqa ilmida qisqartma”si, Ibn Zaylaning “Musiqa o‘g‘on to‘liq kitob” kabi risolalarida musiqiy cholg‘ular deb nomlangan beshinchi qismida o‘zining yoqimli tovushlari bilan ajralib turuvchi pardali torli tirnama, asboblar ud va tanbur, pardasiz torli tirnama mi’zafa- arfasimon asbob, puflama asboblar – mizamir va kamonchali asbob - “rabab” haqida aytib o‘tilgan.

Shu o‘rinda Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” asarida bayon etilgan jumlagi nazar tashlaymiz. Unda shunday deyilgandi: “Yozuvchisi ma’lum bo‘lmag‘on bir musiqi tarixida rubobning Sulton Muhammad Xorazmshoh tomonidan Xorazmda paydo bo‘lg‘oni yoziladur. Biroq 20- yillarda Hindistondan keltirg‘onim “sorang” ismli bir cholg‘uning rubobga juda o‘xshashligi meni shoshirg‘on edi. So‘ngralari qolimg‘a tushg‘on Darvesh Aliyning “Risolayi musiqiy” sida bu cholg‘uning Balxda yasalg‘oni Muhammad Xorazmshoh zamonida Xorazmda rivoj topg‘onlig‘ini ko‘ramiz”.

Bu cholg‘uning kelib chiqish tarixi to‘g‘risida turli manbalarda turlicha ma’lumotlar keltirilgan. Ayniqsa, o‘z ijodi bilan mashhur bo‘lgan rubobchi – O‘zbekiston xalq artisti, bastakor- Muhammadjon Mirzayevning 1936 – yil Farg‘ona vodiysining so‘lim Shohimardon qishlog‘ida bo‘lib o‘tgan xalq saylida Qashqarlik bir sozandadan rubob cholg‘usini xarid qilib yurtimizda yanada rivoj topishiga va uning

keng qo'llanilishiga o'zining ulkan hissasini qo'shganligi haqida qashqar rubobi cholg'usi uchun o'quv qo'llanma va darsliklarda ko'pgina ma'lumotlar keltirilgan.

Musiqiy risolalar, adabiy asarlar va bir qancha musiqaga oid kitoblarda Markaziy Osiyo xalqlarida qashqar rubobining turlari va nomlari o'z ifodasini topgan.

“Uyg'ur rubobi: 1 – tori birinchi oktava DO notasiga sozlangan va 4 tadan 6 tagacha rezonator torlari bo'lgan.

Do'lon rubobi: 3 ta asosiy tori LYA-RE-LYA yoki LYA-MI –LYA notalariga sozlangan va 10 tagacha resonator torlari bo'lgan. Bas rubobi: RE-LYA-RE, RE-SOL –RE notalariga sozlangan va orkestrlardakeng qo'llanilgan.

Afg'on rubobi : 5 ta tori bo'lib 10 tagacha rezonator torlari bo'lgan”.

Jamiyat taraqqiyotining me'zoniga ko'ra vaqtlar o'tishi bilan qashqar rubobi ham jadal rivojlanib, zamonga hamnafas myrakkablashib , takomillashib keldi. “Qashqar rubobi” uchun yozilgan qo'llanma va darsliklarda Ashot Ivanovich Petrosyans o'zbek qirg'iz qoraqalpoq va boshqa millatlar an'anaviy cholg'ularini rekonstruksiya qilganligi va qashqar rubobining ham shular orasida borligi uning takomillashishi va yanada rivojlanishi bilan bog'liqdir.

Rekonstruksiya jarayonida cholg'uning shakli va ovoz diapazonlariga katta ahamiyat berildi. Bu mezonlar cholg'uning ma'naviy va moddiy qiymatini ham belgilashga asos bo'lib xizmat qiladi. Qashqar rubobi kabi bunday cholg'ular go'zal ovozga ega ekan, u xalq ma'naviy boyligi hamda mulki ekanligini e'tirof etish joizdir.

XX asrda qashqar rubobining to'la shakllanishi va cholg'u ijrochiligida keng o'rin egalladi va bu ijrochilik amaliyotida sezilarli darajada o'z o'rnini topdi.

Qashqar rubobining turlari, shakllari, tuzilishlari, tarkibiy jihatlari, ijrochilari bilan bog'liq ma'lumotlar O'rta asrlardan boshlab badiiy adabiyotlar hamda musiqiy risolalarda yoritila boshlandi. Demak, qashqar rubobi O'rta asrlardan boshlab XX asr o'rtalarigacha shakllanib, rivojlanib, takomillashib xalq musiqiy ijrochilik amaliyotida o'z o'rnini topib keldi.

Buyuk allomalarimiz Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Al Xorazmiy, Zaynulobiddin Husayniy, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog'iy, Abduldaroj Isfaxoniy, Abu Abbos Saraxsiy, Abulvafo Bo'zajoniy, Ibn Zaylalar o'z risolalarida rubob cholg'usi va yana ko'plab cholg'ular va ularning ko'pgina sifat va xususiyatlari haqida bayon etganlar. O'rta asrda yozilgan musiqiy risolalarda rubob cholg'usining takomillashishi hamda rivoji yo'lida qilingan o'zgarishlari, cholg'ularga kiritgan o'zgartirishlari va iste'moldan chiqqan turlari haqida ma'lumotlarni ko'rish mumkin.

Shu o'rinda aytish kerakki hazrati Alisher Navoiy bobomizning:

“Andakim rubob boshin yerga qo'yib niyoz ko'rguzay va

Qubuz quloq tutib ayshga targ'ib ohangini tuzg'ay”.

Mana shu ikki misralari borki uni eshitmagan ko'ngillar bo'lmasa kerak, shu ikki misrada bobomiz musiqiy cholg'ular haqida shunaqangi tarif berganki bunda har bir sozning nechog'lik zabardast ohangga ega ekanligini tasvirlaganlarki uni hech qanday lug'atlarsiz ham tushunib oladi kishi.

O'tgan asrning 70 -80 -yillarida har bir musiqa asboblaridan har xil guruhlar shakllana boshladi va bu guruhlar ansambllar deb yuritila boshlandi. Bir qator cholg'ulardan turli tuman ansambllar tuzildi va bu cholg'ular orasida qashqar rubob cholg'usi ham bor edi. Mana yillarda qashqar rubobchilar ansambllari keng tarqalib ommalashib bordi. Masalan, O'rta Osiyoda Alouddin Xorazmshoh (1200-1220-yillarda) davrida Xorazmshoh saroyida eng mashhur rubobchi deb Usta Mahmud e'tirof etilgan bo'lsa hozirgi kunga kelib qashqar rubobining keng ommalashuviga sababchi bo'lgan ustoz Muhammadjon Mirzayevning ahamiyati juda katta bo'lgan. Yana shuni ham aytib o'tishimiz kerakki bu cholg'ular orasida rubobning ham o'zni beqiyos bo'ldi. Chunki rubobning bir qancha turlari yaratildi. Masalan, rubob prima cholg'usini oladigan bo'lsak u ruboblar oilasiga kiradi lekin torlarining sozi va ovoz diapazoni bilan qashqar rubobidan mutlaqo farq qiladi. Xuddi shuningdek afg'on rubobi ham ovozining o'ziga xosligi bilan orkestr va ansambllarda munosib o'rin egallagan. Yana sanayversak rubobning turlari ko'p alt rubobi, tenor rubobi va yana bir qancha turlari bor. Hozirgi kunda eng keng qo'llanilib kelinayotgan qashqar rubobining ham o'ziga xosligi fikrimizning isbotidir. O'zbek milliy cholg'ularimizdan biri bo'lgan qashqar rubobi bugungi kunda ikki xil ijro etish yo'liga egadir. An'anaviy cholg'u yo'lib o'lib, yana boshqa bir yo'nalish esa bu butun jahon durdona shoh asarlarini qashqar rubobida maromiga yetkazib, kompozitor qanday yozgan bo'lsa xuddi o'shanday qilib ijro etishdir. Bu ikki yo'nalish ham o'ziga xos qiyinchiliklarga egadir. Shuning uchun ham bu ikki yo'nalishda ijro etish bir biridan air muncha farq qilishi tabiiy holdir.

Rubob ijro etish usullari, texnikalari, qochirimlari va bir qancha biz hali anglab yetmagan usullarini bizgacha yetib kelishida bir qancha ustozona rubobchilarimiz: Muhammadjon Mirzayev, Shavkat Mirzayev, Ari Boboxonov, Orif Atoyev, Tohir Rajabiy kabi yana bir qancha rubobchi sozandalardan bizgacha meros bo'lib yetib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O.Nazarov "Qashqar rubobida o'qitish uslubiyoti" T. 2008 yil.
2. O.E. Xolmirzayev "Ansaml ijrochiligi" Jizzax 2018 yil
3. H.Nurmatov "Qashqar rubob taronalari" Toshkent G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti 1989-yil
4. Z.Oripov "Sharq musiqiy manbashunosligi" (X-XI ASRLAR) Toshkent 2008-yil.

5. H.Nurmatov “Rubob darsligi” Toshkent “O‘qituvchi” 1993-yil.
6. Sh .Raximov A.Lutfullayev “Cholg‘ushunoslik” Musiqa nashiryoti 2010-yil.
7. O.Nazarov “Qashqar rubob darsligi” Toshkent O‘qituvchi nashiryoti 2018-yil.